

VIKINGATIDA SILVERMYNT I GRAVAR I GÄSTRIKLAND

En analys av gravmynts utseende, användning och förekomst

Kandidatuppsats i arkeologi

Stockholms universitet

Ht 2020

Richard Schill

Handledare: Jens Christian Moesgaard

Biträdande handledare: Eeva Jonsson

Innehållsförteckning

1. Inledning	2
1.1 Bakgrund - silver och vikingatid	2
1.2 Forskningsläge	3
1.3 Syfte och frågeställningar	6
1.4 Urval, avgränsningar och metod	6
1.5 Källmaterial	7
2. Gravmynt i Gästrikland	8
2.1 Bakgrund – järnålder och vikingatid i Gästrikland	8
2.2 Vikingatida skattfynd och depåer i Gästrikland	9
2.3 Gravmynt i Gästrikland; antal, utseende, kontext	11
2.4 Statistisk undersökning; mynt i förhållande till antal gravar	20
2.5 Sammanfattning	23
3. Gravmynt i Ångermanland	24
3.1 Gravmynt i Ångermanland; antal, utseende, kontext	24
3.2 Statistisk undersökning; mynt i förhållande till antal gravar	25
3.3 Sammanfattning	26
4. Sammanfattande analys	27
5. Käll- och litteraturförteckning	28

Abstract:

This paper deals with Viking-Age silver coins found in graves in the province of Gästrikland, Sweden. The analysis covers nine coin finds and the context in which they appear. The paper also discusses how the coins relate to Viking-Age coin hoards in Gästrikland. Furthermore, a short analysis of coins found in graves in the province of Ångermanland, Sweden, is also included for comparative purposes.

The results show that most of the coins are Islamic. Five out of nine coins found in graves have been used as pendants, and they can be linked to female graves. The other coins are fragmented and most, but not all, of them can be linked to male graves. About 7,5 % of the excavated Viking-Age graves in Gästrikland contain a coin.

Omslagsbild: Mynt från vikingatida gravar i Gästrikland. Foton: Bengt Grundvig och Florent Audy.

1. Inledning

1.1 Bakgrund – silver och vikingatid

Redan på 100-talet sprids romerska silverdenarer norrut i Europa. Under folkvandringstid (400-550), finns också fynd av romerska guldmynt, s.k. solidus, men från 700-talet dominerar silvermynten i västra Europa. Från tidig vikingatid och fram till mitten på 900-talet finns en övervikt av arabiska mynt, men från omkring år 975-990, när de orientaliska silvergruvorna sinade, är det istället anglosaxiska och tyska mynt som tar överhanden.¹ I Sverige kommer den inhemska myntningen igång först kring år 995. Detta hänger samman med nya fynd av silvergruvor i Tyskland och en allmän trend i norra och östra Europa att prägla egna mynt.²

Vikingatiden kallas ibland för silveråldern på grund av den stora mängd silverskatter med mynt och smycken som har hittats i norra och östra Europa. Totalt har närmare 900 000 mynt hittats, varav nära 260 000 i Sverige. Gotland är i särställning med närmare 180 000 mynt, följt av Skåne (nära 25 000), Öland (drygt 11 000) och Uppland (ca 9500). I Norrland sticker Ångermanland ut med ca 4300 mynt, vilket är det sjunde fyndrikaste landskapet i Sverige. Gästrikland har ca 550 vikingatida mynt.³

De vanligaste vikingatida mynten i Sverige är arabisk dirham, engelsk penny och tysk pfennig. I de länder där mynten präglades hade de ett nominellt värde, och det förekom att ett mynt redan på myntverket kunde delas i två halvor för att få ½ penning, eller i fyra lika delar för att få ¼ penning. Detta verkar dock inte ha förekommit i Kalifatet, där man hade kopparmynt för lägre valörer. I det vikingatida Skandinavien var dock vikten det avgörande för värdet. I handel användes vågar och olika stora vikter. När en vara skulle betalas lade handelsmannen vikter i en vågskål som angav priset, och sedan lade köparen silver i den andra skålen tills vågarna vägde jämt.⁴ Man kunde då betala med hela eller olika stora delar av mynt, men också använda så kallat hacksilver, dvs sönderdelade smycken, tenar och annat.⁵ Det finns således två sorters sönderdelade mynt; de som är noggrant delade och cirkulerade som halv- och kvartspenningar hör till en *myntekonomi*, medan de oregelbundet delade eller fragmenterade mynten hör till en *vikteekonomi*. Mynt, såväl hela som fragmenterade eller omgjorda till hängen kan ibland förekomma i vikingatida gravar, liksom vågar och vikter.

Denna uppsats handlar om mynt i gravar i vikingatidens Gästrikland. Det undersöks hur gravmynten ser ut, i vilket sammanhang de förekommer och hur utbrett fenomenet var i jämförelse med andra landskap.

---

¹ ”Denar” och ”solidus” i *Nationalencyklopedin* (Malmö 1992-), Kenneth Jonsson, *Vikingasilver : Djuped och Stige – två spännande skatter i norra Sverige* (Härnösand 2015), s 8-9.

² Brita Malmer, *Den svenska mynthistorien Vikingatiden ca 995-1030* (Stockholm 2010), s 12.

³ Kenneth Jonsson, ”Viking Age coins found in Sweden”, i *Small things wide horizons : studies in honour of Birgitta Hårdh* (Oxford 2015), s 51-54.

⁴ Kenneth Jonsson, ”Myntets delar och delade mynt under vikingatiden”, s 2-3 i *Myntstudier - Mynttidskriften på nätet*, nr 2004/5. http://www.myntstudier.se/pdf/Mynt04_5_hog.pdf, 2020-12-01.

⁵ ”Hacksilver” i *Nationalencyklopedin*.

1.2 Forskningsläge

Forskningen kring vikingatida mynt i Sverige är omfattande. Inte minst alla silverskatter/-depåer, som helt eller delvis innehåller mynt, har behandlats i otaliga uppsatser, avhandlingar, böcker mm. För den som vill fördjupa sig i ämnet skatter och depåer rörande Gästrikland och dess närmaste omgivning finns t ex Torunn Zachrissons avhandling *Gård, gräns, gravfält* som behandlar vikingatida silverdepåer i Uppland och Gästrikland, samt publikationen *Från Gästrikland 1986*, som innehåller ett kapitel om skatter och myntfynd i Gästrikland och ett annat om landskapets mest kända silverskatt, Allmänningeskatten från Valbo. Denna skatt är utställd i Länsmuseet Gävleborgs fasta forntidsutställning *Spår av liv*.

Mynt i gravar har de senaste decennierna behandlats relativt omfattande. Tidig forskning fokuserade i regel på mynten ur ekonomisk synvinkel. Senare forskning har också tagit upp andra aspekter, t ex hur mynten omvandlats till hängen, eventuell betydelse som t ex smycken, karonsmynt/dödspenningar eller amuletter som skydd mot onda makter eller ett uttryck för kristendom.⁶ Mer sällan fokuserar forskningen på myntens antal i förhållande till mängden (undersökta) gravar i ett område.

Janett Lindstedt har i en magisteruppsats i arkeologi skrivit om vikingatida mynt i gravar på Gotland och i Mälardalen (Uppland, Södermanland, Västmanland), i ett försök att belysa kristnandeprocessen. Resultatet visar 169 myntförande gravar i Mälardalen med sammanlagt 409 mynt. En majoritet av gravarna, 81 %, har ett mynt, medan 11 % har två mynt och 8 % tre eller fler mynt. Lindstedt skriver att mynt i gravar främst hör till det icke-kristna samhället och att gravgåvor har att göra med hednisk döds kult. Mynten som gravgåvor kan då representera förmögenhet/riktighet, smycken/dräkttillbehör, amuletter för att hindra gengångare eller ses som karonsmynt. Seden med mynt i gravar kan dock ha anammats av kristendomen och levt kvar i det tidigkristna Sverige med en ceremoniell innebörd.⁷ Lindstedts uppsats kommer här främst att användas som en översikt för att se hur det förhåller sig i jämförelse med Gästrikland rörande antal mynt i gravarna samt i vissa diskussioner kring gästrikländska gravmynts betydelse.

Att många av de vikingatida gravmynten i Skandinavien har omarbetats till hängen har behandlats i flera olika skrifter. Eva Eriksson har i en B-uppsats i arkeologi jämfört hängen på vikingatida bysantiska och anglosaxiska mynt. Resultatet visar att det är i företrädesvis kvinnliga gravar som mynt med hängen uppträder och att förekomsten av mynt med hängen sammanfaller tidsmässigt med silverdepåer. Ett möjligt motiv för att bära mynthängen skulle kunna vara att uttrycka kristen tro.⁸ I analysen utlämnas dock islamiska mynthängen, som inte lika lätt kan kopplas till kristendom.

---

⁶ Florent Audy, *Suspended value : using coins as pendants in Viking-Age Scandinavia (c. AD 800-1140)* (Stockholm 2018), s 23-24, 233.

⁷ Janett Lindstedt, *Vikingatida mynt i gravar – Ett försök att belysa kristnandeprocessen på Gotland och i Mälardalen utifrån ett numismatiskt perspektiv* (magisteruppsats i arkeologi, Stockholms universitet, VT 1997), s 3, 9-10, 15, 18.

⁸ Eva Eriksson, *Från mynt till pynt - Hängen på vikingatida bysantiska och anglosaxiska mynt* (B-uppsats i arkeologi, Stockholms universitet, VT 2002), s 1, 6-8.

Florent Audy har i avhandlingen *Suspended value : using coins as pendants in Viking-Age Scandinavia (c. AD 800-1140)* forskat i bruket av mynt som hängen i Skandinavien under vikingatiden; hur och varför de har använts, vilket budskap de har förmedlat och hur det kommer sig att vikingatida mynt så ofta gjorts om till hängen och då genomgått en demonetarisering. Audy sätter mynthängena i en social, ekonomisk och religiös kontext och studerar med vilka andra föremål mynthängen uppträder för att förstå hur den som använde mynthängen uppfattade och värderade dem. Eftersom hängena inte krävde en specialiserad hantverkare - i stort sett vem som helst kunde själv slå ett hål eller sätta på en ögla på ett mynt - ger de en unik inblick i en vikingatida uppfattning om betydelse och mening. Audy kommer fram till att ca 3 % av de vikingatida mynt som cirkulerat i Skandinavien gjorts om till hängen genom att förses med ett hål eller en ögla. Det är ett högt antal. Användandet av mynthängen hör delvis ihop med motivet på myntet, men mynten som hängen förefaller ha varit mer än bara sitt motiv. De kan också associeras med silvrets värde eller internationella relationer. För användaren – som oftast verkar vara en kvinna – kan mynthänget, menar Audy, samtidigt ha varit såväl en markör för status och identitet likväl som en skyddande amulett. Mynthängen förekommer nästan alltid ihop med pärlor och andra hängsmycken. En sak som visar på myntets laddade värde är också att det förekommer en del fynd av myntliknande hängen, dvs där man - kanske i brist på originalmynt - producerat hängen som imiterar utländska eller lokala mynt. Undersökningen visar också att mynthängen som hittas i depåer verkar ha använts under en kortare period, medan hängen som hittas i gravar har ett större slitage som antyder längre användning.⁹ Audys forskning är användbar i denna uppsats för att förstå de fynd av mynthängen som kan förekomma i vikingatida gravar i Gästrikland.

Tuukka Talvio har skrivit om mynt och myntfynd i Finland från åren 800-1200. En kraftig majoritet av mynten kommer från skatter, för Finlands del över 90 %. Lösfynd av mynt anser Talvio har ett begränsat värde som enskilt fynd, men studerade tillsammans statistiskt kan de ge värdefull information. Talvio har analyserat mynt i gravar och konstaterar att de kan ses som antingen ”pengar” (hela eller fragmenterade mynt) eller ”smycken” (mynt omgjorda till hängen). Varför mynt som kan ses som pengar har lagts i gravar är oklar och behöver studeras vidare, menar Talvio. Den statistiska undersökningen av gravmynten i Finland visar att vissa delar av landet nästan helt saknar mynt medan andra delar har ett relativt högt antal. Talvio konstaterar att det inte bara är stor skillnad på hur många mynt som finns i olika länder eller inom olika delar i ett land, mynten är inte heller jämnt distribuerade ens i de myntrika områdena. Under vikingatidens gång blir det allt vanligare med gravmynt omgjorda till hängen, i synnerhet på 900-talet. Samtidigt syns också många fragmenterade mynt, medan hela mynt utan hängen är ovanligare.¹⁰ Talvios metod att analysera mynt från gravar statistiskt och se hur olika landsdelar/landskap förhåller sig till varandra är värdefull för denna uppsats. Talvio används i denna uppsats i första hand metodologiskt och de finska resultaten lämnas i stort utanför de analyser som presenteras senare.

---

⁹ Audy, *Suspended value*, s 19, 20, 234-235, 237.

¹⁰ Tuukka Talvio, *Coins and Coin finds in Finland AD 800-1200*, (Helsingfors 2002), s 9-10, 68-70, 72-79.

Inte sällan dyker ordet ”karonsmynt” upp som en möjlig förklaring till varför ett mynt ligger i en grav (se t ex Talvio s 67-68 eller *Landskapsinventeringen 14*, s 55). Men frågan är hur stor bäring en antik grekisk mynt har när man ska försöka analysera omständigheter och tankar i norra Europa ca 1000 år senare. Är det rimligt att vikingatidens eller medeltidens människor i Skandinavien har lagt ett mynt i en grav med en död person för att denne ska kunna ta sig fram till ett tänkt dödsrike? Keld Grinder-Hansen har skrivit en artikel i ämnet. Karon, eller Charon, dök upp relativt sent i mytologin och blev aldrig någon officiell figur i den grekiska gudavärlden, även om han fick ett visst folkligt genomslag. Bruket av karonsmynt i antikens Grekland förefaller ha varit långt ifrån så vanligt som man kan tro, men däremot förekom dödsmynt relativt utspritt i det romerska riket och sågs där som en symbol för rikedomens förgänglighet. Grinder-Hansens artikel visar att bruket av dödsmynt var mycket sparsamt i norra Europa fram till vikingatiden, då seden spred sig upp mot Skandinavien efter att ha överlevt i Konstantinopel. Det är framförallt i östra Sverige som gravmynt uppträder. På medeltiden blev seden med gravmynt (eller ”dødemønter”, som Grinder-Hansen betecknar dem) vanligare, och tolkas då ofta som att det var ett sätt att hindra att den döde skulle gå igen.¹¹ Det är alltså tveksamt om vikingatida gravmynt rakt av kan ses som karonsmynt. Även Ann-Sofie Gräslund har skrivit i ämnet och noterar att många av mynten i skelettgravarna i Birka finns i midjehöjd eller ovanför midjan, vilket skulle kunna innebära att mynten varit färjepeningar i en penningpung som lagts på bröstet eller hängt i bältet. Att i övrigt fyndrika gravar innehåller få, ibland delade mynt, menar Gräslund styrker att de haft ett särskilt ändamål eller betydelse.¹² Det råder alltså ingen samstämmighet hur man ska tolka fragmenterade eller hela, men ej omgjorda till hängen, mynt i gravar. Symbol för rikedom, dödspeningar eller amuletter för att hindra döda att gå igen har hittills nämnts.

Vad gäller information och forskning om Gästriklands vikingatida silvermynt är den nyligen utkomna (2018) *Sveriges mynthistoria : landskapsinventeringen. 14 Myntfynd från Gästrikland och Hälsingland*, av Monica Golabiewaki Lannby, oumbärlig i sammanhanget. Boken ingår i Kungliga Myntkabinettets serie om Sveriges mynthistoria. I denna volym listas samtliga myntfynd i landskapen från järnåldern omkring år 0 till nyare tid. Forskningen har annars ofta fokuserat på de tre skatter (Gä 68, 73, 92¹³ – se vidare nedan under 2.2) som påträffats i Gästrikland. Ingen av dessa har hittats i en grav eller ihop med brända ben eller något föremål i annat material än silver.¹⁴ Skatterna klassas som deponeringar och inte gravgåvor. Övriga myntfynd i gravar eller lösfynd i Gästrikland har utöver *Landskapsinventeringen 14* beskrivits summariskt, i regel i grävrappporter eller mindre artiklar. Vikingatida mynt i gravar i Gästrikland förefaller inte särskilt ha analyserats för att se hur mynten ska förstås i relation till övriga gravgåvor, hur vanligt förekommande mynt är i gravar eller om fynden i Gästrikland sticker ut i antal i jämförelse med andra landskap gällande t ex utseende och antal. Denna uppsats är därför ett försök att fylla den luckan i forskningen.

¹¹ Keld Grinder-Hansen, ”Penge til færgemanden?”, i *Nationalmuseets Arbejdsmark 1988* (Köpenhamn 1988), s 116-120.

¹² Anne-Sofie Gräslund, ”Charonsmynt i vikingatida gravar?”, i *Tor : meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker : Vol. XI 1965-1966* (Uppsala 1967), s 178-181, 188-191.

¹³ Monica Golabiewaki Lannby, *Sveriges mynthistoria : landskapsinventeringen. 14 Myntfynd från Gästrikland och Hälsingland* (Stockholm 2018), s 14-15, Torun Zachrisson, *Gård, gräns, gravfält : sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland* (Stockholm 1998), s 351-357.

¹⁴ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 49-50, 52-54, 64, SHM/KMK inv nr 729, 1630, 449.

För att kunna analysera hur vanligt förekommande gravmynt är på en viss plats behövs tillgång till antalet mynt och helst också fyndomständigheter/grävrappporter för att kunna sätta föremålen i en kontext. Utöver detta måste det också finnas tillgång till statistik över antalet gravar på samma plats, eller åtminstone hur många *undersökta* gravar det finns, för att dra slutsatser om hur ofta döda fick med sig ett mynt i graven. Här finns ett antal luckor i forskningen. För Gästriklands del är de flesta siffror från äldre forskning från 1930-1960-talet av bl a Erik Bellander och Evert Baudou. Baudou uppskattar att upp till 80 % av gravarna från yngre järnålder i landskapet är från vikingatiden, en siffra som också nämns i *Det medeltida Sverige* i volymen som behandlar Gästrikland.¹⁵ I en grävrappport från 1997 finns en sammanställning av till 1994 utgrävda gravar från yngre järnålder i Gästrikland (se nedan i 2.4). Någon säker statistik i dagsläget över antalet utgrävda vikingatida gravar i Gästrikland finns inte, varför det i denna uppsats kommer att presenteras en översiktlig sådan för att kunna beräkna i hur många gravar mynt har hittas. Inte heller förefaller uppskattningen att de vikingatida gravarna i Gästrikland skulle kunna utgöra så mycket som 80 % av det totala antalet gravar från yngre järnålder ha testats, vilket gör att den siffran kommer att prövas mot ett daterat gravmaterial från senare utgrävningar i landskapet.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att se hur vanligt det är med silvermynt i vikingatida gravar i Gästrikland, analysera dess utseende och betydelse samt hur gravarna i övrigt ser ut och översiktligt jämföra resultaten med Ångermanland, för att se om vilka likheter och skillnader som finns.

- Hur ser de vikingatida gravmynten i Gästrikland ut? Är de hela, fragment, böjda eller omgjorda till smycken? Varifrån kommer mynten?
- Vilken kontext förekommer mynten i? Är det någon skillnad på mans- och kvinnogravar, och vilka övriga gravgåvor förekommer i de gravar där det finns silvermynt?
- Hur vanligt förekommande är silvermynt i vikingatida gravar i Gästrikland, sett till antalet undersökta gravar?
- Överensstämmer de mynt som hittas i gravarna ursprungsmässigt med de samtida mynten i skattfynd?
- Hur ser myntförekomsten i gravar i Gästrikland ut i jämförelser med Ångermanland?

1.4 Urval, avgränsningar och metod

Att bara beskriva och räkna antalet vikingatida mynt i gravar i Gästrikland ger inte tillräckligt material för en kandidatuppsats. Därför kommer Ångermanland att läggas till i jämförande syfte. Landskapet har som ovan nämnts ett för Norrland omfattande fyndmaterial när det kommer till vikingatida mynt, vilket tex inte landskapen mellan Gästrikland och Ångermanland - Hälsingland och Medelpad - har.¹⁶

---

¹⁵ Evert Baudou, "Gävletrakten under vikingatiden : undersökningar på gravfältet vid Järvsta", i *Från Gästrikland 1965* (Gävle 1965), s 5, Sigurd Rahmqvist, *Det medeltida Sverige Bd 11 Gästrikland*, s 21.

¹⁶ Jonsson, "Viking Age coins found in Sweden", s 54, Jonsson, *Vikingsilver*, s 15.

Mynten från Gästrikland beskrivs mer ingående med bilder, samtliga i skala 1,5:1. Även gravarna analyseras närmare, medan de jämförande mynten och gravarna från Ångermanland beskrivs något mer summariskt utan bild. Samtliga mynt som hänvisas till är av silver om inte annat anges. En kort beskrivning av de tre vikingatida silverskatterna i Gästrikland inkluderas också. Silverskatter förekommer sällan i gravar, varför skatter och depåer i huvudsak ligger utanför ämnet för denna uppsats. Skatter ger dock en god fingervisning om vilka mynt som var i cirkulation vid ett visst tillfälle, varför en mindre jämförelse görs med de gästrikländska silverskatterna och -mynten från vikingatiden, för att se hur de överensstämmer.

En statistisk uträkning av hur många av gravarna i Gästrikland från yngre järnålder som är från vikingatiden samt hur vanligt förekommande mynt är i gravar under vikingatiden i Gästrikland inkluderas i del 2. Dateringar av gravar samt antalet gravar och individer beräknas genom att gå igenom fakta från arkeologiska grävrappporter. En exakt siffra går dessvärre inte att få fram inom ramen för denna uppsats, varför uträkningarna och siffrorna blir ungefärliga. I en del fall förekommer flera individer i samma gravhög. I en del fall ligger gravsättningarna och brandlagren skilda åt och verkar ha skett över tid och räknas då som flera gravar. En statistisk uträkning av mynts förekommande i gravar görs även för Ångermanland i del 3 i jämförande syfte. Här används befintliga fakta från en sammanställning av utgrävningar i Västernorrlands län samt information om gravmynt från *Landskapsinventeringen 2*.

1.5 Källmaterial

Den viktigaste källan för att identifiera antalet vikingatida mynt i Gästrikland är *Landskapsinventeringen 14* för Gästrikland och Hälsingland. En genomgång visar att det i Gästrikland har hittats 9 silvermynt i gravar från vikingatiden; Gä 49, Gä 56, Gä 60, Gä 72, Gä79, Gä 100, Gä 101 och Gä 102. Det första fyndet, Gä 49, består av två mynt medan övriga är ensamma mynt. Dateringen på mynten spänner från 717-719 till 1044-1046.¹⁷ De äldsta mynten som är präglade på 700-talet kom dock inte till Sverige under vendeltiden utan hör till den vikingatida importen av silver och kom tidigast till Sverige omkring år 800.¹⁸

För övriga föremål i gravarna och allmän kontext har inventarietkataloger/-nummer på SHM/KMK samt Länsmuseet Gävleborg gåtts igenom. Bilder på mynten kommer från Ekonomiska museet/Kungliga Myntkabinettet, Länsmuseet Gävleborg samt *Landskapsinventeringen 14*. Kompletterande information om mynten och gravarna i Gästrikland är hämtad från olika grävrappporter i nyare fall. För äldre utgrävningar utgör Gästriklands kulturhistoriska förenings årsbok *Från Gästrikland* den huvudsakliga källan, där utgrävningar från t ex 1930- och 1940-talen ofta presenteras i artikelform. För Ångermanlands del har *Landskapsinventeringen 2* använts för att identifiera vikingatida gravmynt, som presenteras i 3.1.

---

¹⁷ Golabiewski Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 26-69, 172-175.

¹⁸ Gert Rispling, "Ninth-century dirham hoards in Russia and the Baltic region : A report on progress", i *Magister Monetæ : Studies in Honour of Jørgen Steen Jensen* (Köpenhamn 2007), s 101-109.

Undersökning

2. Gravmynt i Gästrikland

2.1 Bakgrund – järnålder och vikingatid i Gästrikland

Under järnålder och vikingatid existerar inte Gästrikland som landskap, och inte heller Uppland. Det nuvarande Uppland består under vikingatid/tidig medeltid av tre folkland: Fjädrundaland, Attundaland och Tiundaland, plus kustområdet Roden, ett namn som språkligt kopplas till Roslagen. Huvuddelen av det som idag är Gästrikland hörde till Tiundaland, förutom delar av södra kusten som hörde till Roden. Tiundaland betyder tio hundarens land. Ett hundare är en administrativ indelning som troligen syftar på 100 man som skulle ingå i ledungen, flottan. Dagens Gästrikland hör alltså till Svealand på vikingatiden (och fram till 1600-talet). Norrut gick gränsen vid skogsområdet Ödmården, där Hälsingland tog vid, och ända fram till sent 1300-tal kallades större delen av det då till Sverige hörande Norrland för Hälsingland.¹⁹

Gästrikland ser en stor inflyttning av människor under järnåldern och särskilt under tidig vikingatid, detta på grund av rika förekomster av myr- och sjömalm, ur vilket järn utvinns. Det vikingatida gravskicket och föremålstyperna liknar de i nordöstra Uppland, vilket gör att det har antagits att många av nybyggarna kom därifrån.²⁰ Efter en arkeologiskt fyndfattig bronsålder syns nu allt fler gravfält, kolningsgropar, järnframställningsplatser, slaggvarpar m.m. Det är troligt att lokala stormän hade kontroll över järnframställningen och gjorde sig rika på handel med den eftertraktade metallen. Järnåldersgravar i Gästrikland är relativt fyndrika, vilket torde vara ett resultat av järnhandeln.²¹

Det beräknas finnas ca 1555 gravar i Gästrikland (1330 kända, samt 225 kända men borttagna) från yngre järnålder, fördelade på ca 85 byar. Under vikingatid ökar antalet gravplatser kraftigt. Merparten av gravarna är brandgravar. Ett antal huvudbygder i landskapet anas koncentrerade till vattendrag och åsar. Bland de mest utmärkande och fyndrika är Valbo, där Gävleån passerar ut till havet från Storsjön.²² Runstenar, som brukar kopplas till stormannagårdar, finns det relativt få av jämfört med t ex Uppland. Gästrikland har ett 20-tal runstenar eller runstensfragment, någorlunda jämnt fördelade på de nio gamla medeltida socknarna Hedesunda, Österfärnebo, Årsunda, Torsåker, Ovensjö, Ockelbo, Hamrånge, Hille och Valbo.²³

---

¹⁹ "Folklanden" och "hundare" i *Nationalencyklopedin* (Malmö 1992-), Erik Bellander, "Gästriklands järnåldersbebyggelse I : Fornlämningar och fynd", i *Från Gästrikland 1938* (Gävle 1939), s 11, Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 13.

²⁰ Baudou, "Gävletrakten under vikingatiden", s 5, 57.

²¹ Katarina Eriksson, Maria Persson, Bo Ulhjelms, *Arkeologisk forskningshistorik över Gävleborgs län* (Gävle 2008), s 21-22, 40-42, Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 13, Rahmqvist, *Det medeltida Sverige - Gästrikland*, s 20-22.

²² Rahmqvist, *Det medeltida Sverige - Gästrikland*, s 21, Erik Bellander, "Gästriklands järnåldersbebyggelse 2 : Bebyggelsehistoria", i *Från Gästrikland 1944* (Gävle 1945), s 30-31, Baudou, "Gävletrakten under vikingatiden", s 5, Per Thorén, *Grisskogen : Ett vendel- och vikingatida gravfält i Ovensjö socken*, RAA 33, *Gästrikland : Arkeologisk undersökning : Riksväg 80, RAA 33, Ovensjö socken, Gästrikland 1994* (Gävle 1997), s 53.

²³ Sven B.F. Jansson, *Sveriges runinskrifter Bd 15. D. 1 Gästriklands runinskrifter / granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson* (Uppsala 1981), s 8, 10.

2.2 Vikingatida skattfynd och depåer i Gästrikland

Innan vi undersöker de gästrikländska gravmynten från vikingatiden tar vi en titt på de skatter från samma tid som har hittats i landskapet. Detta ger oss en viss bild av vilka mynt som var i omlopp lokalt under olika perioder av vikingatiden, och låter oss därefter kunna jämföra om gravmynten från samma tider har samma ursprung som mynten i depåerna, eller om de avviker.

Gä 68, Allmänninge by, Valbo socken

Skatten hittades 1836 av en dräng som grävde ett dike och innehåller 13 mynt; 5 från kalifatet, 1 från Bysans, 1 från Tyskland, 5 från England och 1 från Sverige. Samtliga mynt har omarbetats till hängen. Av intresse är bl a det svenska myntet som är en Olof Skötkonung (ca 995-1022) samt två av de engelska som är Vilhelm I Erövraren (1066-1087). Dessa mynt är de senaste och ger oss en tidpunkt för när skatten *tidigast* kan ha grävts ner. Utöver mynten finns också 39 smycken, bl a en halsring, två halskedjor, tio hängen, ett krucifix och tre armband.²⁴ Allmänningeskatten intar en särställning bland det vikingatida silvret i Gästrikland. Skatten är en smyckesskatt och inte en typisk vikingatida handelsskatt med hacksilver i olika storlekar.²⁵

BILD 1: Delar av Allmänningeskatten, Gä 68, utställd på Läns museet Gävleborg. Foto: Richard Schill.

²⁴ Wladyslaw Duczko, "Valboskatten – ett senvikingatida silverfynd från Gästrikland", i *Från Gästrikland 1986* (Gävle 1987), s 7, 36, Golabiewski Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 49-50, SHM/KMK, inv nr 729.

²⁵ Duczko, "Valboskatten – ett senvikingatida silverfynd från Gästrikland", s 36.

Gä 73, Häcklinge, Valbo socken

Skatten hittades 1850 och innehåller 424 mynt, samtliga från kalifatet. 7 av mynten har hål, enligt *Landskapsinventeringen 14*. Ytterligare fyra mynt, också från kalifatet, har hittats i närheten och kan vara från samma skatt. Det tidigaste myntet ärpräglat 705 och det senaste 857/858.²⁶

Gä 92, Åsbygge by, Valbo socken

Skatten hittades 1824 och består av 116 mynt, samtliga från kalifatet. Det tidigaste ärpräglat 856 och slutmyntet 924/925.²⁷

En fjärde skatt (Gä 32) med mestadels engelska mynt ska ha påträffats ”i granskapet af Gefle” men är i huvudsak förkommen, förutom några mynt som lär finnas på Uppsala universitets myntkabinett.²⁸ De osäkra omständigheterna gör att skatten inte tas med i någon vidare analys i denna uppsats.

De tre skatterna kommer från olika faser under vikingatiden. De två äldre skatterna, Gä 73 och Gä 92, faller tidsmässigt in i den period då det råder stor tillgång på islamiska mynt, 700-talet till mitten på 900-talet. Det visar sig tydligt i det faktum att skatterna trots det höga antalet mynt *enbart* består av islamiska mynt. Den yngsta skatten, Gä 68, från sent 1000-tal, är från den tid då de tyska och engelska mynten dominerar i Skandinavien vilket också det visar sig i det betydligt mer blandade materialet med mynt från fem olika områden. Trots den sena dateringen är det dock fortfarande ett högt antal islamiska mynt i skatten, 5 av 13.

---

²⁶ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 52-54, SHM/KMK, inv nr 1630, Länsmuseet Gävleborg, inv nr 2060, 5398.

²⁷ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 64, SHM/KMK, inv nr 449.

²⁸ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 37, Zachrisson, *Gård, gräns, gravfält*, s 359.

2.3 Gravmynt i Gästrikland; antal, utseende, kontext

BILD 2: Gästriklands plats på en karta över Sverige samt platser över fynd av vikingatida gravmynt i landskapet.

Gä 49, Oppala by, Hille socken

Gä 56, Åkerby, Ockelbo socken

Gä 60, Storvik, Grisskogen, Ovansjö socken

Gä 72, Hemlingby, Valbo socken

Gä 79, Järvsta, Valbo socken

Gä 100, Kungsgården, Österfärnebo socken

Gä 101, Kungsgården, Österfärnebo socken

Gä 102, Rasbo, Österfärnebo socken

Gä 49, Oppala by, Hille socken

-Kalifatet, dirham, 106-20 AH = 724-738. Två hål för upphängning.
Myntet är inte bränt och således lagt i graven efter gravbålet.
-England, penny, ev. Aethelred II (978-1016). Sex fragment, som kan vara delar av ett ex.²⁹

Mynten hittades 1889 när en bonde i Oppala norr om Gävle grävde i sitt land och stötte på ”en vikingatida grav” på en yta av ca 6x3 fot. I graven hittades också 6 st ovala dubbelskaliga spännbucklor i brons från 900-talet, en yxa, en glaspärla, ett par bronsbitar från en ten samt en ring med en märkla av järn.³⁰

Spännbucklor bars i par och satt på framsidan av kvinnors klädedräkt, över bröstet, och höll den så kallade hängselkjolen på plats. Spännbucklor kopplas ihop med kvinnor av hög status och verkar ha burits av en kvinna per generation; husfrun, hushållsledaren.³¹ Att det hittades så många som 6 st, indikerar en grav med flera gravsättningar, snarare än flera separata gravar. Bellander noterar t ex att det inte är ovanligt med dubbelbegravningar i Gästrikland³², och som vi ser nedan hittades Gä 72 i en hög med sex gravar.

BILD 3: Gä 49, dirham. Foto: Florent Audy, Kungl. Myntkabinettets samlingar/SHM (CC BY).
Bitarna av den engelska pennyn kan inte längre spåras och finns tyvärr inte på bild.

Det har troligen varit tre kvinnor i graven, kanske gårdens husfruar i tre generationer, som kan ha begravts vid olika tillfällen. Något som talar för att vi har att göra med en grav som använts över tid är skillnaden i ålder mellan mynten; det engelska är betydligt yngre. 700-talsmyntet som gjorts om till hänge har dock inte kommit till Sverige före år 800 och inte lagts i graven förrän på 900-talet, den tid då ovala dubbelskaliga spännbucklor var i bruk. Då importen av islamiska mynt sinade kring 950, bör myntet ha funnits i cirkulation i minst 1-2 generationer innan den engelska pennyn kom till samma plats.

Inga benrester finns som kan ge en fingervisning om antal individer, eller kön.³³ Audy benämner graven som ”Several inhumation burials in a pit”³⁴, och det är förstås möjligt att eventuella ben har vittrat bort, (något som inte är ovanligt i gamla gravar i Gästrikland), men undertecknad håller det för mer troligt att det rör sig om brandgravar. Det är möjligt att bonden helt enkelt inte noterade brända ben i jorden.

²⁹ Golabiewski Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 43-44, Audy, *Suspended value*, s 292.

³⁰ ”Fynd af fornsaker i Hille socken.”, s 23-25 i *Meddelanden af Gästriklands Fornminnesförening 1890* (Gävle 1890), SHM/KMK, inv nr 8631.

³¹ Anders Carlsson, *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria : Från stenålder till vikingatid* (Stockholm 2015), s 206.

³² Bellander, ”Gästriklands järnåldersbebyggelse I”, s 20.

³³ SHM/KMK, inv nr 8631.

³⁴ Audy, *Suspended value*, s 292.

Mynthängen kopplas som ovan nämndes i 1.2 till kvinnor, vilket talar för att Gä 49-hänget tillhört någon av de gravlagda kvinnorna. Ögla eller ring saknas, men den kan ha förstörts eller försvunnit i jorden.

Det fragmenterade myntet var alltså delat i sex bitar, om det inte rör sig om delar från mer än ett mynt. Tyvärr är myntet förkommet, vilket gör att det inte går att analysera vidare för att se om det är ett mynt och om det i så fall delades under vikingatiden eller om fragmenteringen uppstått senare. Det går bara att spekulera i att bitarna kanske en gång använts i handel, i en viktekonomi, och i så fall kan symbolisera någons rikedomar. Handel (och vågar etc) kopplas oftare till män, vilket då kan förklara närvaron av yxa, som ses som ett typiskt manligt föremål. Något som också talar för att myntet har tillhört en man är att spännbucklor i huvudsak förekommer på 800-900-talen³⁵, medan myntet är från sent 900-/tidigt 1000-tal.

Tolkningen av Gä 49 blir att det är grav med fyra individer; tre kvinnor, hushållsledare, som bl a fick ett varsitt par spännbucklor med sig i graven, och har begravts vid olika tillfällen. En av kvinnorna bar ett mynthänge (kanske har det rentav gått i arv från mor till dotter?), och en man som hade en yxa och troligen även det sönderdelade myntet, som kan ha varit en symbol för hans rikedomar. Det går dock inte att utesluta att myntet också setts som någon slags dödspenning, eller tillhört någon av kvinnorna.

Gä 56, Åkerby, Ockelbo socken

Kalifatet, dirham, ca 340 AH = ca 950. ¼ fragment.³⁶

Efter att en hemmansägare påträffat flera vikingatida föremål i sitt jordgubbsland gjorde Läns museet Gävleborg 1997 en undersökning.

På platsen undersöktes vad som verkade vara en grav, men i grävrapporten hålls för sannolikt att den har varit en del av ett nu försvunnet gårdsgravfält. Graven dateras typologiskt till "900-talet

e. Kr." och innehöll utöver myntfragmentet, som förefaller vara bränt, bl a också brända ben, en yxa, ett svärd, en ringnål och två knivar. Föremålen indikerar att det är en mansgrav, vilket även den osteologiska analysen tyder på.³⁷ Föremålen visar också att det var en man med hög status.

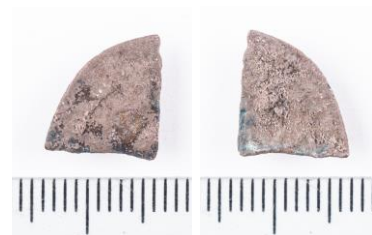

BILD 4: Gä 56. Foto: Bengt Grundvig, Läns museet Gävleborg.

Myntet är oregelbundet delat och alltså islamiskt, vilket innebär att det inte är en delning gjord på en myntfabrik, utan har med viktekonomi och handel och att göra. Kanske har det symboliserat den dödes förmögenhet, även om det inte går att utesluta en amulett som skydd mot t ex gengångare. Det förstnämnda hålls dock här för det mer troliga. Fragmentet förefaller, beaktat dateringen av graven och myntet, inte heller ha varit i cirkulation någon längre tid innan det hamnade i graven.

---

³⁵ Orrling, Carin (red), *Vikingatidens ABC* (Borås 1995), s 196-199.

³⁶ Golabiewski Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 46, Läns museet Gävleborg, inv nr 39 578.

³⁷ Niclas Björck, *En vikingatida vapengrav i Åkerby : arkeologisk undersökning, Ockelbo socken, Gästrikland 1997*, s 9-11, 14.

Gä 60, Storvik, Grisskogen, Ovansjö socken

Kalifatet, dirham, 303 AH = 915/6. Med hänge. 3,08 gram.³⁸

Undersökningen av gravfältet på Grisskogen 1994 visade på ett 20-tal personer begravda i 10 gravar från vendeltid-vikingatid och en från ca år 1300. Det fanns 1-3 gravgömmor per grav. Myntet hittades i en gravhög med flera brandlager.

Omständigheterna är svårtolkade, men i grävrapporten tros det ha varit tre gravsättningar i högen. Graven med myntet, A5B1, tolkas som en kvinnograv där fynd också gjordes av bl a ca 50 pärlor, ett likarmat spänne, två spännbucklor och tre runda bronshängen.³⁹

BILD 5: Gä 60. Foto: Gabriel Hildebrand, Kungl. Myntkabinettets samlingar/SHM (CC BY).

Graven C14-dateras i två olika prover till till sent 900-tal/tidigt 1000-tal, med en tyngdpunkt på det senare, samt ca 900-1000 med en tyngdpunkt på sent 900-tal. Grävrapporten benämner dateringen ”sen vikingatid”.⁴⁰ Om dateringen stämmer var myntet 50-100 år gammalt när det lades i graven. Det är svårt att avgöra hur länge det kan ha använts som hänge, men med hänsyn taget till Audys forskning kan myntet först ha haft ett ekonomiskt värde och använts i handel en tid, för att sedan göras om till hänge och användas en längre tid, kanske över mer än en generation. Myntet är dock inte slitet, vilket tyder på kort användningstid. Det trasiga området är på den övre bilden precis rakt ovanför den vågräta texten, och det är inte orimligt att tänka sig att det där har suttit ett hänge som har gått sönder och sedan har ett nytt hänge nitats fast på den nuvarande platsen. Myntet är inte brandskadat, vilket visar att det placerats i graven efter gravbålet.

Gä 72, Hemlingby, Valbo socken

Kalifatet, dirham, 158-169 AH = 775-785. Kantskada efter upphängningshål.⁴¹

1931 undersökte H. Arberman, B. von Malmberg och Erik Bellander ett gravröse som innehöll sex brandgravar med många föremål av högstatuskaraktär. I grav nr 5 hittades det starkt brandskadade myntet ihop med bl a fragment av en spännbuckla och ett likarmat spänne, en bronsring, ett runt hänge i brons, omkring 40 pärlor, 10 järnspikar och järnfragment av en kniv, en kedja och en ringnål.

---

³⁸ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 47, Audy, *Suspended value*, s 292.

³⁹ Thorén, *Grisskogen*, s 13-15, 39.

⁴⁰ Thorén, *Grisskogen*, s 47.

⁴¹ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 52, SHM/KMK, inv nr 19 082:4, Audy, *Suspended value*, s 292-293.

Arbman spekulerar i att det kan vara en båtgrav (en kvinnograv strax bredvid är mer säkert tolkad som en sådan). Graven tolkas som en kvinnograv av arkeologerna. Bellander daterar själva fornlämningen till 900-talet med vissa gravsättningar som tidigt 900-tal med hänsyn taget till olika föremål, medan graven med myntet dateras till andra halvan av 900-talet baserat på spännena.⁴²

BILD 6: Gä 72. Foto: Florent Audy, Kungl. Myntkabinettets samlingar/SHM (CC BY).

Skadan på myntet har mest troligt uppstått på gravbålet. I och med att myntet haft en funktion som ett ”smycke” och inte som ”pengar” har det sannolikt varit helt och ”fungerande” när det lades med den döda kvinnan på bålet.

Gä 79, Järvsta, Valbo socken

Danmark, halverad penning, Magnus den gode (1042-1047), ca 1044-1046.⁴³

Järvsta ligger strax söder om Gävle och står med ett vikingatida gravfält med ca 30 gravar och den enda runstenen i Gästrikland som står kvar på ursprunglig plats, Järvstastenen. Stenen dateras till ca 1050 och pryds av ett kors och en kristen bön. Runstenen innehåller en mening som har tolkats som ”då satt (=regerade) Emund”, vilket skulle kunna syfta på Emund den gamle, som var kung i Uppsala ca år 1050-1060. Den tolkningen innebär en helt unik datering av en runsten.⁴⁴

BILD 7: Gä 79. Foto: Bengt Grundvig, Läns museet Gävleborg.

Många av gravarna har förstörts i samband med bygge av väg och järnväg.

1927 undersökte Arvid Enqvist 10 brandgravar och 17 skelettgravar.⁴⁵

Vikingatida skelettgravar är ovanliga i Gästrikland och visar att Järvstagravfältet varit i bruk under brytningstid till åtminstone sent 1000-tal. I en av brandgravarna fanns myntet ihop med brända ben, en järnkniv, 10 järnspikar och ett remändebeslag i brons.⁴⁶ Det sistnämnda fästs som utsmyckning i änden på ett läderbälte och klassas som ett typiskt manligt attribut, vilket gör att graven tolkas som en mansgrav. På samma plats ska också en spjutspets tidigare ha hittats.⁴⁷

⁴² H. Arbman, ”En släktgrav från vikingatiden”, i *Från Gästrikland 1933*, s 3-4, 16-18, Bellander, ”Gästriklands järnåldersbebyggelse I”, s 107-110.

⁴³ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 55-56, SHM/KMK, inv nr 18 782.

⁴⁴ Läns museet Gävleborg och Länsstyrelsen Gävleborgs informationstexter till skyltade fornlämningar: ”Järvstagravfältet” (1999, 2008), Jansson, *Gästriklands runinskrifter*, s 95-104.

⁴⁵ Baudou, ”Gävletrakten under vikingatiden”, s 8-13.

⁴⁶ SHM/KMK, inv nr 18 782.

⁴⁷ Bellander, ”Gästriklands järnåldersbebyggelse I”, s 111.

Myntet och den till gravskicket hedniska graven är samtida med den tydligt kristna runstenen. På en annan plats på gravfältet var en brandgrav anlagd ovanpå en skelettgrav⁴⁸, vilket visar oss att två olika gravskick använts samtidigt. Anders Broberg skriver i en uppsats om religionsskifte och sockenbildning i norra Uppland och Gästrikland att traditionella gårdsgravfält använts långt in på 1000-talet och att skiftet från hedendom till kristendom var en lång process.⁴⁹

I *Landskapsinventeringen 14* spekuleras i om myntet kan vara ett karon Smynt.⁵⁰ Denna förklaring hålls som tidigare nämnts för tveksam av Grinder-Hansen. Tolkningen i denna uppsats är att det handlar om ekonomi och kanske en symbol för den döde mannens rikedomar eller handelskontakter. Någon form av amulettfunktion kan dock inte uteslutas. Myntet är delat precis på mitten, vilket kan ha gjorts redan i myntfabriken. Det är inte bränt och har således lagts i graven efter bålet.

Gä 100, Kungsgården, Österfärnebo socken

Kalifatet, dirham, ca 99-101 AH = 717-720.⁵¹

Fyndomständigheterna är komplicerade. På en åker där det förr låg ett gravfält har föremål plöjts upp och lämnats in till Läns museet Gävleborg, då Gävle museum, i olika omgångar. *Landskapsinventeringen 14* anger att Gä 100 haft en ögla och hittats i ett lerkärl med brända ben, en glaspärla och en remsölja.⁵² Uppgiften verkar dock vara ett missförstånd. På museets föremålskort för myntet, inv nr 14 476, listas inga andra föremål än ett fragmentariskt mynt i ”tre delar sammanfogade till ett halvt mynt samt tre fragment” som lämnades in 1952. Föremålskortet hänvisar till tre skrivelser, där två nämner ett lerkärl och ett ”...arabiskt silvermynt med ögla, brandskadat...”, men det myntet hittades 1950.⁵³ I den tredje skrivelsen, från 1952, nämns däremot ett fragmentariskt mynt funnet på Kungsgården samma år, vilket måste vara Gä 100. I bestämningen av fragmentet med en vikt på 2,05 g, gjord av O.G. Mattsson, står inget om någon ögla, ej heller att det skulle vara brandskadat. Myntet förefaller vara ett lösfynd som ej hittats ihop med andra föremål.⁵⁴ Uppgifterna om ett brandskadat mynt med hänge handlar i stället om Gä 101 (se s 18).

Myntet har inte gått att finna på rätt plats i museets samlingar. Enligt ett PM från KMK, som 1993 lånade ett antal mynt av Läns museet Gävleborg, kan fragmentet på bild 8 på nästa sida möjligen vara en del av Gä 100 då det stämmer tidsmässigt, men det hålls inte för helt troligt. Myntet har förvarats under Valbo sn, Häcklinge. Mynttypen finns i Häcklingeskatten, men fragmentet motsvarar inte något av de beskrivna

---

⁴⁸ Baudou, ”Gävletrakten under vikingatiden”, s 13, 20, 25.

⁴⁹ Anders Broberg, ”Religionsskifte och sockenbildning i Norduppland”, i *Kyrka och socken i medeltidens Sverige* (Stockholm 1991), s 57.

⁵⁰ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 55.

⁵¹ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 68.

⁵² Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 68.

⁵³ GM, inv nr 14 476, ATA, dnr 2258/50, ATA, dnr 5638/50.

⁵⁴ ATA, dnr 3688/52.

fynden i Häcklinge. Det bestäms som ”1/4 fragment av ett umajjadiskt mynt, ca 700-750 e.Kr., 0,45 g”.⁵⁵

Det finns dock ett annat fragment som troligen är en del av Gä 100 och i så fall visar att även biten här till höger är det. Vid ett besök i Länsmuseet Gävleborgs samlingar noterade undertecknad ett fragment av ett arabiskt silvermynt (bild 9). Enligt en lapp kommer myntet från Kungsgården i Österfärnebo och är präglat för kalifen

Ismail ben Ahmed, 892-907.⁵⁶ Den bestämningen stämmer dock inte. Efter att Eeva Jonsson studerat bilder är fragmentet bestämt som en umajjadisk dirhem i Damaskus-stil från 700-talet, vilket stämmer in med beskrivningen av Gä 100, och fragmentet passar även ihop med fragmentet på bild 8!⁵⁷

Vi har därmed högst troligt identifierat två delar av Gä 100. Dessa bildar nästan ett halvt mynt, vilket bör innebära att de är två av de tre fragment som beskrivs som sammanfogade till ett halvt mynt. Återstår gör då ett litet fragment till halvan, samt ytterligare tre små fragment. Undertecknad har vägt de två fragmenten och tillsammans väger de 1,3 g. Vikten bevisar inte att detta verkligen är Gä 100, men inte heller att det *inte* är det. Det återstår 0,75 g att fördela på de fyra mindre fragmenten, vilket förefaller vara en helt rimlig siffra. Oavsett åsikt vet vi att det mynt som hittades 1952 var fragmenterat (medvetet delat?) och troligen följde en död person i graven. Då myntet hittats ensamt är det dock undertecknads mening att Gä 100 inte bör kategoriseras som fyndtyp ”Grav” i

Landskapsinventeringen 14 utan i stället som ”Ensamfunnet”. Det får dock kvarstå i den statistiska analysen i 2.4 nedan då det mest troligt är ett gravmynt, och räknas där som tillhörandes en person.

BILD 8: Del av Gä 100 (troligen) Foto: Bengt Grundvig, Länsmuseet Gävleborg.

BILD 9: Del av Gä 100 (troligen) Foto: Bengt Grundvig, Länsmuseet Gävleborg.

BILD 10: De två delarna sammanfogade. Foto: Bengt Grundvig, Länsmuseet Gävleborg.

⁵⁵ ”PM angående mynt inlämnade från länsmuseet i Gävleborgs län”, november 1993, KMK 195/93.

⁵⁶ Lapp med info i ask tillsammans med myntfragmentet som finns i Länsmuseet Gävleborgs samlingar, i metallförrådet i en låda märkt ”Österfärnebo sn”.

⁵⁷ Eeva Jonsson: Doktorand, Åbo universitet, knuten till Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet. Uppgift via e-post, 12/1 -20.

Gä 101, Kungsgården, Österfärnebo socken

Kalifatet, dirham, 291 AH = 903/4. Med ögla.⁵⁸

Myntet plöjdes upp på samma åker som Gä 100 och lämnades in till läns museet 1950. Enligt fyndkortet ingår även ett lerkärl med brända ben, två glaspärlor och en remsölja. Det är oklart om myntet låg i krukan. Till fyndet hör också en hyska, två beslag av järn och ett flertal järnfragment. Myntet är brandskadat och har därmed varit med på gravbålet.⁵⁹ Myntet, med inventarienummer 14 089, har inte gått att finna på rätt plats i museets samlingar. I ovan nämnda PM från KMK tros myntet på bilden nedan vara samma som Gä 101 då det stämmer helt i datering och beskrivning. Myntet har hamnat ihop med två mynt från Häcklingeskatten, Gä 73, (se ovan s 10), men kan inte höra till denna, då det är olika dateringar.⁶⁰

Något som framgick när undertecknad studerade mynthänget i Läns museet Gävleborgs samlingar är att det har bearbetats till en skålform liknande en sköldbuckla. Detta verkar inte tidigare ha noterats i vare sig föremålskort, rapporter eller bestämmningar av själva myntets ursprung. Gustaf Trotzig har skrivit om sköldhängen och noterar att de, utöver fynd i 15 gravar på Birka, är sällsynta. Hängena, som hittas i gravar med typiskt kvinnliga föremål, har en upphöjning i mitten från vilket det utgår krökta punsade linjer, något som dock saknas på detta hänge. I flera fall verkar ett mynt ha utgjort råmaterialet. Trotzig tolkar dem som kristna symboler för ”trons försvar”, men lämnar också öppet för att hängena kan tolkas som skyddsamuletter.⁶¹ Med hänsyn taget till det hedniska gravskicket med kremering och gravgåvor blir tolkningen här att det senare alternativet är det troliga. Likaså bör graven också kunna ses som en kvinnograv med tanke på själva amuletten och pärlorna, även om remsöljan snarare är att betrakta som ett manligt föremål. En möjlighet är förstås också att vi har att göra med en dubbelbegravning.

BILD 11: Gä 101 (troligen). Foto: Bengt Grundvig, Läns museet Gävleborg.

⁵⁸ Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 68.

⁵⁹ Läns museet Gävleborg, inv 14 089, ATA, dnr 2258/50, ATA, dnr 5638/50.

⁶⁰ ”PM angående mynt inlämnade från läns museet i Gävleborgs län”, november 1993, KMK 195/93.

⁶¹ Gustaf Trotzig, ”Trons försvarare i Birka”, i *Fornvännen* 2004/3 (KVHAA, Stockholm), s 200-202.

Gä 102, Rasbo, Österfärnebo socken

England, penny, Aethelred II (978-1016). *First hand type*, präglat ca 979-985. Avbrutet hål.⁶²

BILD 12: Gä 102. Foto: Ingmar Jansson, bild från *Landskapsinventeringen 14*, s 68.

Myntet hittades under en undersökning 1934 av Erik Bellander. I ett jordblandat röse fanns två gravsättningar, som med hänsyn taget till föremålen enligt Bellander båda

tyder på kvinnogravar. I den ena graven hittades myntet, som har ett avbrutet hål rakt ovanför kungabilden, samt handen på andra sidan. Det är inte brandskadat, vilket visar att det har lagts i graven efter gravbålet. Andra föremål i den fyndrika graven var bl a en urna med brända ben, delar av ett runt hängsmycke i brons, två bjällror, två broddar, tygfragment, bitar av bröd och ett s.k. likarmat spänne i brons. Graven dateras typologiskt till andra halvan av 900-talet.⁶³

Noterbart är att detta är det enda mynthänget i de gästrikländska gravarna som inte är gjort av ett islamiskt mynt. Detta torde mer ha att göra med vilka mynt som var tillgängliga under tidsperioden, snarare än något religiöst motiv. Vi ser ju att övriga, tidigare, hängen alla är gjorda av islamiska mynt som just då var mer tillgängliga. Däremot kan man tänka sig att mynthänget, som Audy tar upp, symboliserar andra saker än religion; att bäraren vill visa upp status, rikedom och internationella relationer.

⁶² Golabiewaki Lannby, *Landskapsinventeringen 14*, s 102-103, Audy, *Suspended value*, s 293.

⁶³ Erik Bellander, "Iakttagelser på gravfältet vid Järvsta", i *Från Gästrikland 1934* (Gävle 1934), s 82-83, Bellander, "Gästriklands järnåldersbebyggelse I", s 18-20.

2.4 Statistisk undersökning; mynt i förhållande till antal gravar

Hur vanligt var det då att en person som begravdes i Gästrikland på vikingatiden fick ett mynt med sig i graven? För att veta det måste vi ta reda på hur många vikingatida gravar som är undersökta i landskapet. Detta har visat sig vara snårigt, då ingen sådan statistik finns. Det finns tre siffror att förhålla sig till. Den första är den tidigare nämnda i *Det medeltida Sverige* om 1555 gravar från yngre järnålder. Den andra är uppskattningen att antalet vikingatida gravar i Gästrikland utgör närmare 80 % av det totala antalet gravar från yngre järnålder.⁶⁴ Den tredje siffran finner vi i grävrappporten över utgrävningen 1994 av gravfältet i Grisskogen, Storvik. Där listas fram till då undersökta gravar från yngre järnålder i Gästrikland. Totalt anges 129 gravar, exklusive Grisskogen, men siffran präglas av en viss osäkerhet rörande bl a datering och hur olika brandlager ska räknas, samt att några grävrappporter inte var tillgängliga.⁶⁵ Siffran får därmed ses som ungefärlig. Då vi saknar statistik från 1994 fram till idag går därför i tabell 1 igenom daterade gravar från yngre järnålder undersökta av Länsmuseum Gävleborg (samt en undersökning av en privat arkeolog) från 1994 till 2018, då den senaste undersökningen gjordes. Denna uträkning ger oss en total siffra över antalet utgrävda gravar från yngre järnålder, och dessutom möjlighet att pröva om det stämmer att så många gravar som 80 % av det totala antalet från yngre järnålder i Gästrikland är vikingatida.

Materialet i tabell 1 på nästa sida omfattar 36 gravar, varav 26 klassas som vikingatida och 10 som folkvandrings-/vendeltida. Detta ger en siffra på $26/36 = \text{ca } 72 \%$ vikingatida gravar av undersökta gravar 1994-2018 från yngre järnålder i Gästrikland (siffran blir lite lägre – 71 % - om man väljer att se på en kistgrav från Bergby som tidigmedeltida istället för senvikingatida). Denna siffra kan givetvis inte utan vidare antas gälla även för gravar undersökta före 1994 då många olika faktorer spelar in, men den visar åtminstone att det höga antagandet på 80 % inte är helt orimligt. Det verkar stå klart att en stor majoritet av gravar från yngre järnålder i Gästrikland är just vikingatida. Vilken siffra som är mest rimlig, 72 % eller 80 %, är upp till läsaren att avgöra. Men för att komma vidare i räkneexemplet måste vi använda en, och då faller valet här på 72 %. Detta för att siffran baserar sig på en faktisk, om än liten, undersökning och inte en uppskattning, och för att det också ger en lite försiktigare slutsiffra som inte bör vara i överkant.

Den tidigare nämnda siffran i *Det medeltida Sverige* om ca 1555 gravar från yngre järnålder i Gästrikland kan också justeras upp något. Boken gavs ut 1998 och vi ser i tabell 1 att fyra tidigare okända gravar har grävts ut efter 1998, vilket gör att vi får ca 1559 gravar. Använder vi här siffran 72 % får vi $1559 \times 0,72 = 1122$ kända vikingatida gravar i Gästrikland (detta antal har inte betydelse för den fortsatta ekvationen, men kan vara användbar för vidare forskning i ämnet).

Noterbart är också att i alla undersökningar som tas upp från 1994 har det endast hittats två mynt i gravar; i Grisskogen, Storvik, 1994 och Åkerby, Ockelbo, 1997.

---

⁶⁴ Rahmqvist, *Det medeltida Sverige - Gästrikland*, s 21, Baudou 1965, s 5.

⁶⁵ Thorén, *Grisskogen*, s 51-52, 67-70.

Tabell 1: Undersökta gravar i Gästrikland från yngre järnålder, 1994-2018 ⁶⁶

År	Plats, socken	Gravar	Folkv.tid	Vendeltid	Vikingatid	Tidigare känd
1994	Grisskogen, Ovensjö	16 ⁶⁷		4	12	Ja
1994	Bergby, Hamrånge	2		1	1 (möjlig ⁶⁸)	Ja / Nej
1994	Wi, Ockelbo	1		1		Ja
1996	Västbyggeby, Valbo	1 trolig ⁶⁹			1	Nej
1996	Sandåkerslada, Valbo	8 ⁷⁰			8	Nej ⁷¹
1997	Åkerby, Ockelbo	1			1	Ja
1999	Sörby, Årsunda	3		6		Ja
2001	Sörby, Årsunda	1	1			Nej
2011	Kungsbäck, Valbo	1			1	Nej
2018	Kungsbäck, Valbo	2			2	Nej
S:a		36	1	9	26 (≈72 %)	

(Från Grisskogen finns ytterligare 3 gravar, men de tas inte med här då de är odaterade)

Dominansen av vikingatida gravar förklaras av Bellander och Baudou av en stor inflyttning till Gästrikland under tidig vikingatid av människor som gjorde järn. Något som också ofta nämns är att det blev viktigare under vikingatiden att markera äganderätt till åttens mark genom att anlägga *synliga* gravar. Torunn Zachrisson skriver i en artikel att gravhögen markerar odal, den ärvda släktjorden, men även ses som en mentalitet där man tack vare släktskap hade vissa rättigheter i samhället. Tidigare kunde land endast ärvas, men under vikingatiden blev det möjligt att köpa land. Det blev då viktigt att markera odal genom att anlägga gravhögar, men också resa runstenar.⁷² Ännu en förklaring, som inte motsäger de två första, kan vara att gravar från folkvandringstid/vendeltid oftare anlades under mark och inte har hittats än.

⁶⁶ Thorén, *Grisskogen*, s 47-48, Niclas Björck, *En vendeltida brandgrav och en skelettgrav i Bergby : arkeologisk undersökning : RAÄ 9 : Hamrånge socken, Gästrikland 1994* (Gävle 2000), s 5,9, 11-12, Niclas Björck, *En vendeltida brandgrav och en skelettgrav i Bergby : arkeologisk undersökning : RAÄ 9 : Hamrånge socken, Gästrikland 1994* (Gävle 2000), s 10, Niclas Björck, *En vendeltida brandgrav i Wi : arkeologisk undersökning, RAÄ 104, Ockelbo socken, Gästrikland 1994* (1997), s 5, 10-11, Niclas Björck, *Fyndplatsundersökning i Västbyggeby : arkeologisk undersökning på fastigheten Valbo-Västbyggeby 5:2 : Valbo socken, Gästrikland, 1996* (Gävle 2000), s 5, 10-13, Niclas Björck, *Gravarna vid Sandåkerslada : arkeologisk räddningsundersökning : RAÄ 374, Valbo socken, Gästrikland, 1996* (Gävle 2000), s 5, 8, 11-13, Björck, *En vikingatida vapengrav i Åkerby*, s 14, Katarina Liasen, *Vendeltida gravar i Sörby : Arkeologisk undersökning : Sörby 3:3 m. fl., Årsunda socken, Gästrikland 1999* (Gävle 2000), s 5, 41, 43, 46-47, Elise Hovanta, *Kvinnan med duvhöken; Arkeologisk undersökning av brandgrav i åkermark i Vallen, Årsunda socken* (2004), s 5-6, Bo Ulfhielm, *Järnålder i Kungsbäck : arkeologisk för- och slutundersökning : RAÄ 175 och 466 : Gävle stad, Gävle kommun, Gästrikland, 2011* (Gävle 2012), s 11-14, Maria Björck: Arkeolog, Länsmuseet Gävleborg. Gävle. Muntlig uppgift, dec 2020.

⁶⁷ Antalet *anläggningar* är färre än 16. C14-dateringen antyder dock att flera högar innehållit gravgömmor från olika tider, så dessa räknas här som flera separata gravsättningar.

⁶⁸ Graven är kristen och kan vara senvikingatida, men även tidigmedeltida. Den tas med i denna uträkning då den anträffades nära en vendeltida brandgrav.

⁶⁹ I ett potatisland där en ändplatta till en vikingatida halsring i silver tidigare påträffats, hittade arkeologer en glaspärla och brända ben. Det är troligen en grav, och det hålls också för troligt att det funnits flera gravar på platsen.

⁷⁰ 7 gravar, där en innehöll en sekundärgrav.

⁷¹ Gravfältet upptäcktes året innan vid en inventering, vilket ledde till undersökningen.

⁷² Zachrisson, Torun, "The Odal and Its Manifestation in the Landscape", i *Current Swedish Archaeology* 2 (Stockholm 1994), s 219-222, 226, 235.

Det återstår nu att beräkna det totala antalet *utgrävda* vikingatida gravar i Gästrikland, för att se hur vanligt förekommande mynt är i gravarna. Från Grisskogen-rapporten har vi alltså 129 undersökta gravar från yngre järnålder fram till 1994. Tillkommer gör de 36 daterade gravarna från tabell 1 samt 3 odaterade gravar från Grisskogen, vilket ger en total summa på $129+36+3 = 168$ gravar från yngre järnålder. Om vi sedan applicerar den lite försiktigare siffran 72 % för att få fram hur många av dessa som kan beräknas vara från vikingatiden landar vi på $168 \times 0,72 \approx 121$ (80 % skulle som jämförelse ge 134 vikingatida gravar). Siffran blir ungefärlig, då det inom ramen för denna uppsats inte finns möjligheter att gå igenom samtliga utgrävningar och grävrapporter över Gästriklands gravar från yngre järnålder.

8 gravar med mynt på 121 undersökta gravar skulle ge ett mynt i ca 6,5 % av de undersökta gravarna. Som ovan nämnts tolkas dock Gä 49-mynten som kommandes från två olika gravar i denna uppsats, vilket gör att siffran blir $9/121 = \text{ca } 7,5 \%$. Som jämförelse skriver Gräslund att ca 10 % av gravarna på Birka innehåller mynt⁷³, vilket är en relativt hög siffra, men ändå inte mycket högre än Gästriklands 7,5 %.

Vi ska också komma ihåg att en gravhög kan innehålla mer än en person. I Grisskogen fanns ett 20-tal gravgömmor i 11 gravar (en dock medeltida). På Sörbygravfältet i Årsunda innehöll 3 vendeltida gravar som undersöktes 1999 brända ben efter 6 individer.⁷⁴ Gä 72 i Hemlingby hittades i en gravhög med 6 brandgravar och Gä 102 i en grav med 2 kvinnor. Graven med mynten Gä 49 tolkas tidigare nämnts som innehållandes 4 personer. Detta ger 17 gravar och 37-38 individer, alltså ytterligare 20-21 individer. Hur många som finns i de 129 gravarna som listas i Grisskogen-rapporten framkommer dock inte. Vi kan alltså räkna med *åtminstone* 188-189 individer i de ca 168 gravarna från yngre järnålder i Gästrikland. Med tanke på hur det såg ut i Grisskogen är det inte orimligt att som ett räkneexempel tänka sig 200 individer på 168 gravar. Av dessa 200 kan $72 \% = 144$ beräknas vara från vikingatiden. Denna siffra, liksom övriga räkneexempel, är givetvis grova uppskattningar, men ger ändå en intressant fingervisning om hur (o)vanligt det var att en person fick ett mynt som gravgåva. Ovanstående siffror samlas i tabellen nedan, samt beräkningar över hur ofta mynthängen respektive myntfragment/ej omgjorda mynt finns i gravar.

Tabell 2: Statistik över gravar och gravmynt i Gästrikland

Beräknat antal vikingatida gravar i Gästrikland	1122
Beräknat antal undersökta vikingatida gravar i Gästrikland	121
Gravar med mynt	9 ($\approx 7,5 \%$)
Uppskattat antal individer i gravarna	144
Antal individer som fått ett myntfragment/mynt utan hål/hänge/ögla	4 ($\approx 2,7 \%$)
Antal individer som fått ett mynt med hål/hänge/ögla	5 ($\approx 3,5 \%$)

⁷³ Gräslund, "Charonsmynt i vikingatida gravar?", s 178.

⁷⁴ Liases, *Vendeltida gravar i Sörby*, s 41.

2.5 Sammanfattning

Undersökningen visar att en liten majoritet, 5 av 9, av de vikingatida gravmynten i Gästrikland har gjorts om till hängen, och att dessa också kan kopplas till kvinnor, eller åtminstone föremålstyper som hålls för typiskt kvinnliga. Mynthängena hittas oftast ihop med spännbucklor, pärlor, runda hängen och likarmade spännen, vilket är i linje med annan forskning, t ex Audy. I de fall där mynten är fragmenterade/delade är de oftare kopplade till män och manliga föremålstyper, även om materialet är litet. Mynthängena tolkas som smycken och dräkt detaljer, men de kan också symbolisera status och långväga kontakter. De fragmenterade mynten tolkas här i första hand ur ett ekonomiskt perspektiv, där ett förefaller vara delat redan på myntfabriken. I graven skulle mynten kunna symbolisera rikedom och/eller handel och kontakter. Andra betydelser, som t ex del av en hednisk döds kult, som Lindstedt nämner, kan inte uteslutas, men i så fall borde fragmenterade mynt också kunna hittas i säkra kvinnogravar.

I alla gravar utom en hittades brända ben. Det är ett resultat som följer förväntningarna då kremering är det dominerande gravskicket i Gästrikland under yngre järnålder.

De flesta mynten är islamiska, och följer i stort datering och ursprung i de gästrikländska silverskatterna, där de två skatterna från 800-talet respektive första halvan av 900-talet enbart består av islamiska mynt. Det är inte konstigt att 4 av 5 gravmynt med hål eller hänge som hittats i Gästrikland är islamiska. Först från andra halvan av 900-talet samt 1000-talet dyker engelska (2) och danska (1) mynt upp i gravarna, dock inga tyska. Det finns totalt endast 1 tyskt mynt i materialet - vilket är påfallande lite - i Allmänningeskatten, som alltså innehåller 13 mynt som alla är omgjorda till hängen. Det finns därmed ca 2,5 gånger så många vikingatida mynt med hängen i en enda skatt i Gästrikland än vad det gör i uppskattningsvis ca 120 utgrävda vikingatida gravar. Men Allmänningeskatten är heller inte någon vanlig ekonomisk skatt.

Den statistiska undersökningen visar att mynt har hittats i 9 av uppskattningsvis 121 undersökta gravar från vikingatiden i Gästrikland. Detta ger ett mynt i ca 7,5 % av gravarna.

I stort sett innehåller de gästrikländska myntgravarna bara ett mynt per grav. Undantaget är Gä 49 med två mynt. Fyndet tolkas dock i denna uppsats som fyra gravsättningar, där mynten tros höra till två olika gravar. Lindstedt visade att 81 % av de myntförande gravarna i Mälardalen innehåller ett mynt, 11 % har två mynt och 8 % tre eller fler mynt. Materialet i Gästrikland är litet, men det finns hittills inget som tyder på att gravmynt är en spridd sed och i synnerhet inte flera mynt i gravarna.

Noterbart är också att vi i flera fall ser mer än en individ i gravarna. De 8 gravarna tolkas som innehållande 19 individer (Gä 49 4 st, Gä 56 1, Gä 60 3 st, Gä 72 6 st, Gä 79 1, Gä 100 1, Gä 101 1 och Gä 102 2 st), vilket ger ett snitt på ca 2,4 individer per grav. Denna siffra är hög, men baseras också på ett litet material.

3. Gravmynt i Ångermanland

3.1 Gravmynt i Ångermanland; antal, utseende, kontext

En genomgång av *Landskapsinventeringen 2* för Ångermanland ger 12 vikingatida gravmynt fördelade på 5 gravar.⁷⁵ Publikationen är från 1983, men efter kontakter med Länsstyrelsen Västernorrland har det framkommit att inga nya fynd av vikingatida gravmynt har framkommit i undersökningar efter 1983.⁷⁶ Mynten och gravarna redovisas nedan översiktligt.

Ån 65, Djuped, Styrnäs socken

2 bronsmynt från det bysantiska riket, 830/1-842. Båda med försedda med öglor.⁷⁷

Mynten hittades under schaktning för en gårdsplan och bland de övriga fynden kan nämnas ben av människa och häst, ett hängsmycke av bärnsten, 2 spännbucklor av brons, 3 bronsbleck, varav ett omgjort till hänge, en snäcka med ring för upphängning, 93 pärlor, en kniv och ett likarmat spänne.⁷⁸ Föremålen pekar tydligt på att det rör sig om en kvinna av hög status. Graven är en skelettgrav. Anmärkningsvärt är benen av häst, då hästar i gravar i regel brukar hittas ihop med män, eller typiskt manliga utrustningar. Gravmynten är som ovan nämnts av brons, men tas med i undersökningen som jämförande material.

Ån 75, Salum, Torsåkers socken

2 franska penningar, Ludvig den Fromme (814-840). Båda med upphängningsanordning.⁷⁹

En bonde som 1835 skulle hämta jord ur en hög vid sin åker stötte på flera fina föremål. Utöver mynten bl a en spännbuckla av brons, 18 pärlor, en liten bronsring, en liten silverring med en påträdd pärla och ett likarmat spänne i brons. Det finns inga uppgifter om ben, men fynden ska ha gjorts i en ”fyrkantig trätimring i mitten av högen”⁸⁰, vilket bör vara en kammargrav. Det kan tyda på att det rör sig om en skelettgrav snarare än en brandgrav. Föremålen i graven pekar tydligt på en kvinna av hög status.

Ån 78, Långön, Tåsjö socken

-En grav med ett fragment av vad som tros vara ett västerländskt silvermynt, samt:

-En grav med 5 genomborrade silvermynt; 2 tyska, Otto III (983-1002) och Herman av Sachsen (1071-1086), 2 norska mynt, ca 1065-1080 samt ett femte mynt som inte går att bestämma. Alla med hål för upphängning.⁸¹

---

⁷⁵ Brita Malmer, *Sveriges mynthistoria : landskapsinventeringen. 2 Myntfynd från Ångermanland* (Stockholm 1983), s 38, 40-42, 45, 49-50.

⁷⁶ Peter Persson: Arkeolog, Länsstyrelsen Västernorrland. Härnösand. Uppgift via e-post., 27/11 -20.

⁷⁷ Malmer, *Landskapsinventeringen 2*, s 38, Audy, *Suspended value*, s 314.

⁷⁸ SHM/KMK, inv nr 19926.

⁷⁹ Malmer, *Landskapsinventeringen 2*, s 40-41, Audy, *Suspended value*, s 314.

⁸⁰ SHM/KMK, inv nr 764.

⁸¹ Malmer, *Landskapsinventeringen 2*, s 41-42, Audy, *Suspended value*, s 314.

De två gravar där mynten hittades grävdes ut 1906 av Arkeologen T.J. Arne. Det första fragmenterade myntet hittades i en kistgrav med en del skelettdelar samt ett litet ringspänne, 5 st glaspärlor, en ringsölja samt några bronsfragment på ett underlag av läder eller grovt tyg. De 5 mynten med hål hittades även de i en kistgrav, där dock benrester saknades. Bland övriga föremål märks en liten bronsring med tre läderremmar klädda med bronsbleck, ett stycke ylletyg och ett par bitar av en kniv. Arne bedömer båda gravarna som kvinnogravar.⁸²

Ån 89, Holm, Överlänns socken

2 mynt från kalifatet. Abbasid, 941/942, hamdanid, 946-947. Båda mynten har ögla.⁸³

Mynten hittades i en kammargrav med många högstatsföremål, som en silverbrakteat, silver- och glaspärlor, ett nålhus, en bronspincett, delar av en kniv och olika beslag till bl a ett skrin. I graven fanns också benrester av en människa och en häst. Graven tolkas som en kvinnograv.⁸⁴

3.2 Statistisk undersökning; mynt i förhållande till antal gravar

I Ångermanland har det enligt *Forntid i Västernorrlands län* undersökts 28 gravar från folkvandringstid, 37 från vendeltid och 26 från vikingatid.⁸⁵ Tillkommer gör dock 13 undersökta gravar från ett senvikingatida gravfält på Långön i Tåsjö, som ligger i Ångermanland men hör till Jämtlands län.⁸⁶ Vi har därmed 104 undersökta gravar från yngre järnålder i Ångermanland, varav 39 st är från vikingatiden. Även om siffran över utgrävda gravar inte behöver säga något om det *totala* antalet gravar från en viss tidsperiod ser vi här en betydligt mer jämn fördelning än i Gästrikland, där dateringar från vikingatiden kraftigt dominerar med en beräknad siffra på 72-80 % av de utgrävda gravarna från yngre järnålder. Här utgör antalet utgrävda gravar från vikingatiden istället 37,5 %.

Vad den stora skillnaden mot Gästrikland beror på kan enligt Peter Persson ha att göra med kontakter och handelsvägar. Ångermanland har tillsammans med Jämtland och Medelpad haft en stark koppling till Norge under järnåldern. Västernorrlands län har många gravar från romersk järnålder och folkvandringstid, och det är också då storhögarna i området anläggs. Järnhanteringen i Medelpad och Jämtland går ner före vikingatiden, vilket leder till att rikedomerna under romersk järnålder och folkvandringstid minskar. Detta kan då påverka handel och befolkning. Den helt annorlunda myntsammansättningen i Ångermanland jämfört med Gästrikland kan ha att göra med rådande handelsförbindelser och kontakter via olika handelssammanslutningar, så kallade *félag*, under en viss tid.⁸⁷

---

⁸² SHM/KMK, inv nr 13316.

⁸³ Malmer, *Landskapsinventeringen* 2, s 45, Audy, *Suspended value*, s 314-315.

⁸⁴ SHM/KMK, inv nr 24 811, Peter Persson, *Forntid i Västernorrlands län : En historik över arkeologiska undersökningar under drygt 330 år* (Härnösand 2018), s 294.

⁸⁵ Persson, *Forntid i Västernorrlands län*, s 227, 273, 294.

⁸⁶ Harald Hvarfner, *Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern* (Härnösand 1957), s 42.

⁸⁷ Peter Persson: Arkeolog, Länsstyrelsen Västernorrland. Härnösand. Uppgift via e-post., 15/12 -20.

5 gravar med mynt på 39 undersökta gravar från vikingatiden ger mynt i nästan 13 % av gravarna, en siffra som är betydligt högre än Gästriklands ca 7,5 %. Om vi dessutom tar med i beaktande att Ångermanland har fler vikingatida gravmynt (12) än Gästrikland (9) på färre antal gravar, 5 respektive 9 (eller 8, beroende på hur man vill se på fyndet Gä 49), blir siffran än mer tydlig. Ångermanland har som tidigare nämnts den största andelen vikingatida mynt i norra Sverige och därmed en större cirkulation av mynt än Gästrikland, och kanske fanns där också en starkare tradition på vikingatiden att omvandla mynt till hängen?

3.3 Sammanfattning

Den jämförande och översiktliga undersökningen av Ångermanlands vikingatida gravmynt visar på många skillnader gentemot Gästriklands material. Bland det mest påtagliga är den låga andelen islamiska mynt, även i 800-900-talsgravarna. Endast 2 av 15 mynt är islamiska. Brandgravar förefaller också saknas helt i materialet; i de flesta fallen har skelettdelar hittats och i de fall där ben saknas tyder omständigheterna (kistgrav respektive kammargrav) på skelettgrav snarare än brandgrav. Noterbart är också två kvinnogravar där hästben förekommer.

Ångermanland har också en betydligt högre andel gravar med mynt; ca 13 % jämfört med Gästriklands 7,5 %, av de undersökta vikingatida gravarna i respektive landskap. Vidare har 4 av 5 gravar minst två mynt i graven, något som inte syns i Gästrikland. Vi ser också att Ångermanland förefaller ha en betydligt lägre andel gravar från vikingatiden i jämförelse med folkvandringstid och vendeltid än Gästrikland, där siffrorna är 37,5 % respektive (åtminstone) 72 %. Statistiken är över utgrävda gravar, men det finns inget som tyder på att förhållandet skulle skilja sig nämnvärt om man jämför alla gravar och inte bara utgrävda.

Likheter mellan Ångermanland och Gästrikland syns främst i att de flesta gravmynten har gjorts om till hängen och förekommer i kvinnogravar. De kan därmed tolkas som smycken och dräkt detaljer, men även visa status och internationella relationer.

4. Sammanfattande analys

Denna kandidatuppsats har undersökt vikingatida gravmynt i Gästrikland, för att se hur mynten ser ut (hela, fragmenterade, böjda, omgjorda till hängen etc) och hur gravarna i övrigt ser ut vad gäller andra föremål, brandgrav/skelettgrav och eventuell könsbestämning. Uppsatsen har också sökt att göra en beräkning över hur vanligt förekommande gravmynt i Gästrikland är (ca 7,5 % av gravarna) och ungefär hur många individer som fick ett mynt med sig i graven. Vidare har en liknande, men mindre, undersökning gjorts på Ångermanland i jämförande syfte.

Undersökningen visar att gravmynt inte förekommer särskilt ofta i de gästrikländska vikingatida gravarna (som är brandgravar), vare sig som hängen eller fragmenterade mynt. I stort förefaller mynthisängen förekomma i kvinnogravar och fragmenterade mynt i mansgravar. Mynten tolkas inte som karonsmynt utan i första hand som smycken (mynthisängen) eller som ekonomiska symboler (fragmenterade mynt). De kan också ha haft fler roller; markerat status och identitet eller visat på långväga kontakter och relationer. Inget tyder på att de fyra gästrikländska gravmynten som inte är hängen skulle ha varit någon slags amuletter som exempelvis kan skydda mot gengångare, även om det inte kan uteslutas.

Jämförelsen med Ångermanland visar på ett antal likheter, främst att de flesta gravmynten är omgjorda till hängen och förekommer i kvinnogravar. Skillnaderna är fler, bl a att det är en hög andel islamiska mynt i Gästrikland medan dessa är i minoritet i Ångermanland, att mynten förekommer i företrädesvis brandgravar i Gästrikland och skelettgravar i Ångermanland och att det är betydligt vanligare med gravmynt i Ångermanland, dessutom med fler än ett i gravarna.

Uppsatsen innehåller flera nya slutsatser eller fakta, bl a följande:

- Två myntfragment som kan kopplas ihop och högst troligt hör till Gä 100. Fyndet bör dessutom betecknas som fyndtyp "Ensamfunnet" och inte "Grav".
- Ett mynt (Gä 101) är omgjort till ett sköldhänge.
- Statistiska beräkningar över antalet vikingatida gravar i Gästrikland, samt antalet utgrävda vikingatida gravar i landskapet.
- Statistiska beräkningar över hur vanligt förekommande mynt är i vikingatida gravar i Gästrikland och Ångermanland.

Flera uppslag finns också för fortsatt forskning i ämnet. Det skulle vara intressant att mer noggrant studera alla utgrävningar i Gästrikland för att få säkrare siffror över antal gravar/utgrävda gravar. Det skulle också vara värdefullt att kunna göra en liknande undersökning för Uppland, för att se hur Gästrikland förhåller sig till det kulturellt och geografiskt närstående landskapet. Det går också att tänka sig jämförelser österut, t ex med Talvios forskning för Finland, eller ryska gravmynt. Även Ångermanlands speciella sammansättning med gravmynt vore intressant att mer ingående jämföra med depåer.

5. Käll- och litteraturförteckning

Arkiv m.m.

- Antikvarisk-topografiska arkivet, ATA.
- Kungliga Myntkabinettet / Ekonomiska museet.
- Länsmuseet Gävleborgs samlingar och föremålsskort.
- Länsmuseet Gävleborg och Länsstyrelsen Gävleborgs informationstexter till skyltade fornlämningar: ”Järvstagravfältet” (1999, 2008).
- Statens Historiska Museer, SHM, Historiska museets samlingar och inventarienummer, via <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>.

Litteratur

- Arbman, H., ”En släktgrav från vikingatiden”, i *Från Gästrikland 1933* (Gävle 1933).
- Arne, T.J., ”Ett gravfält från vikingatidens slut i norra Ångermanland”, i *Formvänner 1926* (Stockholm 1926).
- Audy, Florent, *Suspended value : using coins as pendants in Viking-Age Scandinavia (c. AD 800-1140)* (Stockholm 2018).
- Baudou, Evert, ”Gävletrakten under vikingatiden : undersökningar på gravfältet vid Järvsta”, i *Från Gästrikland 1965* (Gävle 1965).
- Bellander, Erik, ”Iakttagelser på gravfältet vid Järvsta”, i *Från Gästrikland 1934* (Gävle 1934).
- Bellander, Erik, ”Gästriklands järnåldersbebyggelse I : Fornlämningar och fynd”, i *Från Gästrikland 1938* (Gävle 1939).
- Bellander, Erik, ”Gästriklands järnåldersbebyggelse II : Bebyggelsehistoria”, i *Från Gästrikland 1944* (Gävle 1945).
- Björck, Niclas, *En vendeltida brandgrav i Wi : arkeologisk undersökning, RAÄ 104, Ockelbo socken, Gästrikland 1994* (1997).
- Björck, Niclas, *En vendeltida brandgrav och en skelettgrav i Berghy : arkeologisk undersökning : RAÄ 9 : Hamrånge socken, Gästrikland 1994* (Gävle 2000).
- Björck, Niclas, *Gravarna vid Sandåkerslada : arkeologisk räddningsundersökning : RAÄ 374, Valbo socken, Gästrikland, 1996* (Gävle 2000).
- Björck, Niclas, *Fyndplatsundersökning i Västbyggeby : arkeologisk undersökning på fastigheten Valbo-Västbyggeby 5:2 : Valbo socken, Gästrikland, 1996* (Gävle 2000).
- Björck, Niclas, *En vikingatida vapengrav i Åkerby : arkeologisk undersökning, Ockelbo socken, Gästrikland, 1997* (Gävle 2000).
- Broberg, Anders, ”Religionsskifte och sockenbildning i Norduppland”, i *Kyrka och socken i medeltidens Sverige* (Stockholm 1991).
- Carlsson, Anders, *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria : Från stenålder till vikingatid* (Stockholm 2015).
- Duczko, Wladyslaw, ”Valboskatten – ett senvikingatida silverfynd från Gästrikland”, i *Från Gästrikland 1986* (Gävle 1987).
- Eriksson, Eva, *Från mynt till pynt - Hängen på vikingatida bysantiska och anglosaxiska mynt* (B-uppsats i arkeologi, Stockholms universitet, VT 2002, opublicerad).
- Eriksson, Katarina, Persson, Maria, Ulfhielm, Bo, *Arkeologisk forskningshistorik över Gävleborgs län* (Gävle 2008).
- ”Fynd af fornsaker i Hille socken.”, s 23-25 i *Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1890* (Gävle 1890).
- Golabiewski Lannby, Monica, *Sveriges mynthistoria : landskapsinventeringen. 14 Myntfynd från Gästrikland och Hälsingland* (Stockholm 2018).
- Grinder-Hansen, Keld, ”Penge til færgemanden?”, i *Nationalmuseets Arbejdsmark 1988* (Köpenhamn 1988).
- Gräslund, Anne-Sofie, ”Charonsmynt i vikingatida gravar?”, i *Tor : meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker : Vol. XI 1965-1966* (Uppsala 1967).
- Hovanta, Elise, *Kvinnan med duvhöken; Arkeologisk undersökning av brandgrav i åkermark i Vallen, Årsunda socken* (2004).
- Hvarfner, Harald, *Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern* (Härnösand 1957).

- Jansson, Sven B.F., *Sveriges runinskrifter Bd 15. D. 1 Gästriklands runinskrifter / granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson* (Uppsala 1981).
- Jonsson, Kenneth, "Myntets delar och delade mynt under vikingatiden", i *Myntstudier - Mynttidskriften på nätet*, nr 2004/5. http://www.myntstudier.se/pdf/Mynt04_5_hog.pdf.
- Jonsson, Kenneth, "Viking Age coins found in Sweden", i *Small things wide horizons : studies in honour of Birgitta Hårdh* (Oxford 2015).
- Jonsson, Kenneth, *Vikingasilver : Djuped och Stige – två spännande skatter i norra Sverige* (Härnösand 2015).
- Liasen, Katarina, *Vendeltida gravar i Sörby : Arkeologisk undersökning : Sörby 3:3 m. fl., Årsunda socken, Gästrikland 1999* (Gävle 2000).
- Lindstedt, Janett, *Vikingatida mynt i gravar – Ett försök att belysa kristnandeprocessen på Gotland och i Mälardalen utifrån ett numismatiskt perspektiv* (magisteruppsats i arkeologi, Stockholms universitet, VT 1997, opublicerad).
- Malmer, Brita, *Sveriges mynthistoria : landskapsinventeringen. 2 Myntfynd från Ångermanland* (Stockholm 1983).
- Malmer, Brita, *Den svenska mynthistorien Vikingatiden ca 995-1030* (Stockholm 2010).
- Orrling, Carin (red), *Vikingatidens ABC* (Borås 1995).
- Persson, Peter, *Forntid i Västernorrlands län : En historik över arkeologiska undersökningar under drygt 330 år* (Härnösand 2018).
- Rahmqvist, Sigurd, *Det medeltida Sverige Bd 11 Gästrikland* (Stockholm 1988).
- Rispling, Gert, "Ninth-century dirham hoards in Russia and the Baltic region : A report on progress", i *Magister Monetæ : Studies in Honour of Jørgen Steen Jensen* (Köpenhamn 2007).
- Talvio, Tuukka, *Coins and Coin finds in Finland AD 800-1200*, (Helsingfors 2002).
- Thorén, Per, *Grissebogen : Ett vendel- och vikingatida gravfält i Ovanjö socken, RAÄ 33, Gästrikland : Arkeologisk undersökning : Riksväg 80, RAÄ 33, Ovanjö socken, Gästrikland 1994* (Gävle 1997).
- Trotzig, Gustaf, "Trons försvarare i Birka", i *Formvännen* 2004/3 (KVHAA, Stockholm).
- Ulfhielm, Bo, *Järnålder i Kungsbäck : arkeologisk för- och slutundersökning : RAÄ 175 och 466 : Gävle stad, Gävle kommun, Gästrikland, 2011* (Gävle 2012).
- Zachrisson, Torun, "The Odal and Its Manifestation in the Landscape", i *Current Swedish Archaeology* 2 (Stockholm 1994).
- Zachrisson, Torun, *Gård, gräns, gravfält : sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland* (Stockholm 1998).

Muntliga/skriftliga uppgifter

- Björk, Maria: Arkeolog, Länsmuseum Gävleborg. Gävle. Muntlig uppgift.
- Persson, Peter: Arkeolog, Länsstyrelsen Västernorrland. Härnösand. Uppgifter via e-post.
- Jonsson, Eva: Doktorand, Åbo universitet, knuten till Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet. Uppgift via e-post.

Stockholms
universitet